

ԱՌՆՈՒԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական
դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Ներկայացված հոդվածում հեղինակը քննարկում է անվտանգության միջոցների պայմանները և հիմքերը, դրանց կիրառման հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում: Հոդվածում տեղ գտած դիտարկումների հիման վրա հեղինակը ներկայացնում է հիմնավորումներ՝ անվտանգության միջոցների կիրառման օրենսդրական կարգավորումները բարեփոխելու անհրաժեշտության վերաբերյալ:

Հիմնաբառեր- բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց, ընտանեկան հսկողություն, բժշկական հսկողություն, հիմնավոր կասկած, հասարակության համար վտանգ:

Բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման վարույթի (այսուհետ՝ նաև ԲԲՀՄ) հարուցման պահից սկսած, անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցներ կիրառելիս, սահմանվում է հսկողություն, իսկ մինչ այդ՝ կիրառված խափանման միջոցը ենթակա է վերացման:

Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ՝ ՔԴ-Օ) սահմանվում են երկու տեսակի անվտանգության միջոցներ՝ հսկողության համար ազգականներին, խնամակալներին, հոգաբարձուներին հանձնելը (այսուհետ՝ նաև ընտանեկան հսկողություն) և անձին հոգեբուժական հիվանդանոցում տեղավորելը (այսուհետ՝ պայմանականորեն նաև՝ բժշկական հսկողություն): Առաջին հերթին դրանք միմյանցից տարբերվում են անձի նկատմամբ սահմանվող հսկողության իրավական ռեժիմով: Մասնավորապես, ընտանեկան հսկողությունը կապված չէ ազատությունից զրկելու հետ. դատավարական հարկադրանքի միջոց է, որի ընթացքում անձը հսկողության համար հանձնվում է ազգականներին, հոգաբարձուներին, խնամակալներին՝ այդ մասին տեղյակ պահելով առողջապահության մարմիններին: Մինչդեռ, բժշկական հսկողությունն, ազատությունից զրկելու հետ կապված դատավարական հարկադրանքի միջոց է, որի ընթացքում անձը տեղավորվում է բժշկական հաստատությունում: Բացի իրավական ռեժիմից, նշված անվտանգության միջոցներն, ըստ գործող ՔԴ-Օ-ի, տարբերվում են նաև մեկ այլ չափանիշով՝ անձի՝ հասարակության համար ներկայացվող վտանգավորությամբ: Այսպես, ԲԴ-Օ 458-459-րդ հոդվածների համաձայն՝ եթե բժշկական հսկողությունը սահմանվում է հասարակության համար վտանգ ներկայացնող անձի նկատմամբ, ապա ըն-

տանեկան հսկողությունը՝ հասարակության համար վտանգ չներկայացնող անձի նկատմամբ է:

Անվտանգության միջոցների կիրառման պայմաններն ընտանեկան և բժշկական հսկողության դեպքում, ըստ էության, նույնանում են՝ այն ընթացակարգային բնույթի տարբերությամբ, որ ելնելով անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման երաշխիքից՝ բժշկական հսկողությունը ենթարկվում է պարտադիր նախնական դատական վերահսկողության:

Անվտանգության միջոցի կիրառման պայմանների շարքում, կարծում ենք, որ առաջնային տեղ է գրավում ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հարուցման մասին որոշման առկայությունը: Մասնավորապես, անվտանգության միջոցը կիրառվում է որպես երաշխիք հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի նկատմամբ, իսկ դրա կիրառման իրավական հնարավորությունը, գործող կարգավորումների պայմաններում, ծագում է ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հարուցմամբ: Ուստի, հատուկ վարույթի հարուցման մասին որոշումը պետք է դիտարկել՝ որպես անվտանգության միջոցների կիրառման պարտադիր պայման:

Եթե ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հարուցման մասին որոշումն, ըստ էության, ավելի տեխնիկական բնույթ է կրում, ապա անվտանգության միջոցների կիրառման հաջորդ՝ առանցքային նշանակություն ունեցող պայմանը, կարծում ենք, անձի հոգեկան առողջության վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացության առկայությունն է, քանի որ հոգեկան հիվանդությամբ չտառապելու կամ դեպքից հետո առողջանալու վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացության պարագայում, անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցներ կիրառվել չեն կարող:

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անվտանգության միջոցներից՝ բժշկական հսկողություն կիրառելիս, դատահոգեբանության կամ դատահոգեբուժության ոլորտում հատուկ գիտելիքներ ունեցող անձի մասնագիտական եզրակացությունն առավել առանձնահատուկ նշանակություն ունի՝ հաշվի առնելով, որ այս շրջանակներում, անձը ֆիզիկական ազատության սահմանափակմամբ, ստացիոնար ձևով տեղավորվում է բժշկական հաստատություն և ենթարկվում հարկադիր բժշկական միջամտության: Սակայն, ինչպես միջազգային իրավական փաստաթղթերը, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն՝ անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելիս, որպես հատուկ պայման, առանձնացնում են փորձագիտական եզրակացության առկայությունը: Այսպես, Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ «Հոգեկան հիվանդների պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման» 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 բանաձևի 16-րդ սկզբունքի համաձայն՝ անձն իր կամքին հակառակ կարող է ընդունվել բժշկական հաստատություն՝ որպես հիվանդ, կամ պահվել այնտեղ, միայն, եթե օրենքով հոգեկան առողջության ոլորտի լիազորված մասնագետը որոշի, որ այդ անձն ունի հոգեկան հիվանդություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն էլ իր հերթին ընդգծում է, որ, թեև հոգեբուժությունը թե՛ բժշկական, թե՛ սոցիալական տեսանկյունից զարգացող ոլորտ է, և «հոգեկան հիվանդ» եզրույթը չունի հստակ սահմանում՝ չի կարելի համարել, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ե» ենթակետը թույլ է տալիս անձին կալանքի տակ պահել պարզապես այն պատճառով, որ տվյալ անձի գաղափարները կամ վարքագիծը շեղվում են գերակշռող նորմերից: Այդ պատճառով, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ հոգեկան հիվանդ համարվող անձի որևէ կալանք չի կարող համարվել Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածին համապատասխան, եթե դրա մասին որոշումը կայացվել է առանց բժիշկ-փորձագետի կարծիքը հաշվի առնելու՝ համապատասխան օբյեկտիվ բժշկական փորձաքննության միջոցով: Հետևաբար, անվտանգության միջոցների կիրառման հարցը լուծելիս, պետք է փաստել, որ անձի հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու մասին փորձագիտական եզրակացության առկայությունը պարտադիր պայման է:

Անվտանգության միջոցի կիրառման մյուս պայմանը, կարծում ենք, քրեական օրենքով արգելված արարք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայությունն է, ինչը մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների համաձայն՝ գործնականում քննարկման առարկա չի դարձվում իրավակիր-

րառողների կողմից: Մինչդեռ, ինչպես անձին փորձաքննության ենթարկելու համար բժշկական հաստատությունում տեղավորելու, այնպես էլ անձի հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացությունը ստանալուց հետո, նրա նկատմամբ անվտանգության միջոց կիրառելու հարցը լուծելիս, դատարանները պետք է քննարկման առարկա դարձնեն նաև քրեական օրենքով՝ արգելված արարք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայությունը: Նշվածն, ըստ էության, արտացոլված է նաև ներկայումս շրջանառության մեջ գտնվող ԲԴՕ նախագծում, որի 140-րդ հոդվածի համաձայն՝ բժշկական հսկողության նկատմամբ վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) կիրառվում են կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման համար օրենսգրքով սահմանված կանոնները:

Հարկ է նկատել, որ անվտանգության միջոցի կիրառմամբ, անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելիս, որպես անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման հիմք, ծառայում է ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը և Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի «ե» ենթակետը, որոնք, ի տարբերություն անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու հիմք, չեն ներառում՝ քրեական օրենքով արգելված արարք կատարելու մեջ անձի առնչությունը ստուգելու պահանջը: Սակայն, պետք է ընդգծել, որ ԲԲՀՄ-ի կիրառման ողջ գործընթացը քրեական դատավարությունում ամանցվում է անձի կողմից քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման փաստից: Ուստի, մինչ այդ փաստի վերջնական հաստատումն, անձի իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման համար էական նշանակություն ունի անձի քրեական օրենքով արգելված արարք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի գնահատումը: Այդ մոտեցումը բխում է նաև դոկտրինալ աղբյուրներից, որոնց համաձայն՝ անձի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառումը պայմանավորված է իրավախախտում կատարած լինելու հետ: Հետևաբար, եթե բացակայում է իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, ուրեմն խոսք գնալ չի կարող դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման մասին: Հարկ է ընդգծել, որ հիմնավոր կասկածի առկայության ստուգումը նաև երաշխիք է՝ անձի իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի միջոցների կամայական կիրառումը բացառելու համար:

Այսինքն՝ ներկայացված պատճառաբանությունների հիման վրա պետք է արձանագրել, որ

www.ardaradutyjournal.com

անվտանգության միջոցի կիրառման պարտադիր պայմաններից է նաև քրեական օրենքով արգելված արարք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայությունը: Ուստի, բժշկական հսկողությունն անվտանգության միջոցի կիրառման նկատմամբ, նախնական դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարաններն այս գործընթացը նաև պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկեն նույն կերպ, ինչ՝ կալանքն անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելիս: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում ևս, հիմնավոր կասկածի առկայությունը պետք է հիմնավորվի գործի նյութերում՝ առկա տեղեկություններով, փաստերով կամ ապացույցներով:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, իրենից հետաքրքրություն է ներկայացնում անվտանգության միջոցների կիրառման այլ հնարավոր պայմանների ուսումնասիրությունը: Այսպես, գործող ՔԴՕ 457-459-րդ հոդվածների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ դրանցում օգտագործվող՝ «դատարանի կողմից անմեղսունակության փաստը հաստատվելուց հետո կիրառվող խափանման միջոցը ենթակա է անհապաղ վերացման», «անմեղսունակության փաստը հաստատվելու պահից՝ (անձը) կարող է հանձնվել ազգականների, խնամակալների, հոգաբարձուների հսկողությանը», «անմեղսունակության փաստը հաստատվելու պահից՝ (անձը) կարող է տեղավորվել հոգեբուժական հաստատությունում» ձևակերպումներից տպավորություն է ստեղծվում, թե անձի՝ քրեական օրենքով արգելված արարքն անմեղսունակության վիճակում կատարած հանգամանքն ենթակա է քննության՝ մինչդեռ դատական վարույթի ընթացքում անվտանգության միջոցների կիրառման հարցը լուծելիս: Այլ կերպ՝ անմեղսունակության փաստի հաստատումն անվտանգության միջոցի կիրառման պայմաններից է: Մինչդեռ, պետք է արձանագրել, որ անմեղսունակության վիճակում գտնվելու հանգամանքի հաստատման բացառիկ իրավասությունը վերապահված է գործն ըստ էության քննության առնող դատարանին, քանի որ այն գործի դատական քննությանը լուծման ենթակա հարց է՝ համաձայն ՔԴՕ 463-րդ հոդվածի: Հետևաբար, մինչդատական վարույթի ընթացքում անձի անմեղսունակության փաստի հաստատումն անթույլատրելի է՝ հաշվի առնելով, որ անմեղսունակության պարզումն ածանցվում է քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման փաստի հաստատումից, ինչը չի կարող դառնալ քննության առարկա՝ ընթացքի մեջ գտնվող նախաքննության պայմաններում: Հակառակ պարագայում՝ կարող է խախտվել քրեական վարույթի տարբեր փուլերի միջև ձևավորված գործառնության լիակատար կապը:

Նշվածի հիման վրա պետք է արձանագրել, որ օրենսդրի կողմից վերը հիշատակված հոդվածներում օգտագործվող ձևակերպումներն ընդունելի համարվել չեն կարող: Սակայն, մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ դրանց առկայության պայմաններում, իրավակիրառ պրակտիկայում քիչ չեն այն դեպքերը, երբ բժշկական հսկողություն անվտանգության միջոցի կիրառման միջոցորդությունը քննելիս, դատարանների կողմից հաստատվել է անձի անմեղսունակության փաստը: Այսպես, օրինակ՝ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանն «Անմեղսունակության վիճակում քրեական օրենքով չթույլատրված արարք կատարած անձի անմեղսունակության փաստը հաստատելու մասին» վերտառությամբ, 2017 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ՍԳ-3/0003/15/17 որոշման եզրափակիչ մասում արձանագրել է. «(...) Քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարած [Ա.Ա.-ի] անմեղսունակության փաստը հաստատել (...):»:

Միևնույն ժամանակ՝ հարկ է նաև անդրադառնալ ՀՀ ՔԴՕ 457-րդ հոդվածում օգտագործվող՝ «դատարանի կողմից անմեղսունակության փաստը հաստատվելուց հետո կիրառվող խափանման միջոցը ենթակա է անհապաղ վերացման» ձևակերպմանը, որի պարագայում իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ դատարաններն անվտանգության միջոց կիրառելու հետ մեկտեղ՝ նույն որոշմամբ նաև վերացրել են անձի նկատմամբ մինչ այդ կիրառված խափանման միջոցը: Այլ կերպ՝ խափանման միջոցի վերացումը դիտարկել են որպես անվտանգության միջոցի կիրառման պայման և նախնական դատական վերահսկողության շրջանակում լուծման ենթակա հարց: Այսպես, օրինակ՝ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2017 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՇԳ-0045/15/17 որոշման եզրափակիչ մասում նշել է. «(...) որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը վերացնել և վերջինիս տեղավորել ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» հոգեբուժական կենտրոն ՓԲԸ», կամ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2017 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ՍԳ-3/0003/15/17 որոշման եզրափակիչ մասում նշել է. « (...) ստորագրություն չհեռանալու մասին կիրառված խափանման միջոցը վերացնել և նրա նկատմամբ, որպես անվտանգության միջոց, կիրառել հոգեբուժական հիվանդանոցում տեղավորել:»: Մինչդեռ պետք է փաստել, որ անվտանգության միջոցի կիրառման և մինչ այդ ընտրված խափանման միջոցի վերացման ընթացակարգերն ունեն ինքնավար բնույթ և կիրառված խափանման միջոցի վերացման հարցը դուրս է անվտանգության

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

միջոցի կիրառման նկատմամբ իրականացվող նախնական դատական վերահսկողության սահմաններից: Ուստի, թեև անվտանգության միջոցները չեն կարող կիրառվել խափանման միջոցներին զուգահեռ, սակայն վերջիններին վերացումը չի կարող դիտարկվել որպես դատարանի կողմից անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցի կիրառման պարտադիր պայման:

Անփոփելիվ վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ անվտանգության միջոցների կիրառման պայմանների շարքին են դասվում՝ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հարուցման մասին որոշման, անձի հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու հանգամանքը հավաստող փորձագիտական եզրակացության, ինչպես նաև քրեական օրենքով արգելված արարք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայությունը:

Անվտանգության միջոցների նշանակման հարցը լուծելիս, ՀՀ ԶԳ-Օ 458-459-րդ հոդվածների համաձայն՝ որպես հիմք է ծառայում անձի՝ հասարակության համար ներկայացվող վտանգավորության գնահատումը: Մինչդեռ, պետք է փաստել, որ նշված չափանիշը որոշակիորեն հակադրության մեջ է գտնվում անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու համընդհանուր չափանիշի հետ, որի համաձայն՝ անձը բժշկական հաստատությունում կարող է տեղավորվել ոչ միայն հասարակության, այլ նաև իր համար վտանգ ներկայացնելու դեպքում:

Այսպես, Միավորված ազգերի կազմակերպության «Հոգեկան հիվանդների պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման» 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 բանաձևի 16-րդ սկզբունքի համաձայն՝ «Անձն, իր կամքին հակառակ, կարող է ընդունվել բժշկական հաստատություն որպես հիվանդ կամ պահվել այնտեղ, եթե հոգեկան հիվանդության պատճառով առկա է իրեն կամ այլ անձանց անմիջական կամ անխուսափելի ծանր վնաս պատճառելու վտանգ: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ևս նշել է, որ բուժհաստատությունում հոգեկան խանգարում ունեցող անձի տեղավորումը կարող է պահանջվել այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է հսկել վերջինիս՝ ինքն իրեն կամ այլ անձանց վնասելու վտանգը կանխելու համար»: Ինչպես տեսնում ենք անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելը պայմանավորվում է ոչ միայն այլ անձանց, այլ նաև ինքն իրեն վնաս պատճառելու վտանգի կանխման հետ: Հարկ է նաև նկատել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ԲԲՀՄ-ի նշանակումը ևս պայմանավորվում է իր կամ հասարակության համար վտանգ ներկայացնելու չափանիշի հետ: Հետևաբար, եթե հարուցված վարույթի

արդյունքում անձի նկատմամբ կարող են նշանակվել ԲԲՀՄ, նաև ինքն իրեն վնաս պատճառելու վտանգը կանխելու նպատակով, ապա մինչ այդ՝ գործի նախաքննության կամ դատական քննության ընթացքում, ևս կարող է լինել այդպիսի վտանգ, որը կարող է միայն չեզոքացվել անվտանգության միջոցի կիրառմամբ:

Պետք է նաև նշել, որ ներկայացվածն ունի ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակություն: Մասնավորապես, իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հանդիպում են դեպքեր, երբ անձը վտանգ չի ներկայացնում հասարակության համար, սակայն վտանգ է ներկայացնում իր անձի համար և ունենում բժշկական հսկողության կարիք: Օրինակ՝ թիվ ԵԳ/0149/15/18 գործով փորձագիտական եզրակացությունների պարզաբանման նպատակով հարցաքննված հոգեբույժ Կ.Ա.-ն իր ցուցմունքում նշել է, որ Բ.Ս.-ն ինքն իր անձի նկատմամբ վտանգավորություն է ներկայացնում, որի մասին են վկայում նրա սուիցիդալ մտքերը, սակայն հասարակության համար վտանգ չի ներկայացնում, վերջինս իր ներկա հոգեկան վիճակով մասնակի է գիտակցում և ղեկավարում իր գործողությունները, քանի որ նրան ուղղված հարցերի մի մասին տալիս է ըստ էության պատասխաններ:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարծում ենք, որ անվտանգության միջոցների կիրառման հիմքում որպես չափանիշ պետք է ընդունվի հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի ոչ միայն հասարակության, այլ նաև՝ իր համար ներկայացվող վտանգավորությունը:

Նշվածը հանդիսանալով անվտանգության միջոցի կիրառման հիմք՝ խափանման միջոցների կիրառման հիմքերի մասն, ևս կրում է կանխատեսական, մոտավոր բնույթ, քանի որ ենթադրում է ապագային վերաբերող իրադարձություններ⁸: Հետևաբար, բժշկական հսկողություն անվտանգության միջոցի կիրառման նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողություն իրականացնելիս, դատարանները չեն կարող քննարկել և արձանագրել անձի՝ իր կամ հասարակության համար հաստատապես վտանգ ներկայացնելու հանգամանքը, որն ըստ էության բխում է ՀՀ ԶԳ-Օ 459-րդ հոդվածի 1-ին մասից: Մեր համոզմամբ նշված հանգամանքը պարզելու բացառիկ իրավասությունը, ինչպես անմեղսունակության փաստի հաստատման դեպքում, վերապահված է գործն ըստ էության քննության առնող դատարանին և հանդիսանում է ոչ թե անվտանգության միջոցի, այլ բուն ԲԲՀՄ-ի կիրառման հիմքը՝ համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասի: Ուստի, բժշկական հսկողություն անվտանգության միջոցի նշանակման հարցը

www.aradaratutyunjournal.com

լուծելու համար՝ դատարանն անձի վտանգավորությունը գնահատելիս չպետք է այն աստիճան խորը ուսումնասիրություն կատարի, որ պահանջվում է ԲԲՀՄ-ի կիրառման հարցը լուծելիս: Հակառակ պարագայում՝ կխախտվի քրեական վարույթի տարբեր փուլերի միջև գոյություն ունեցող գործառության կապը: Մինչդեռ, մեր կողմից կատարված իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողություն իրականացնելիս՝ դատարաններն ըստ էության մշտապես արձանագրում են անձի՝ հասարակության համար վտանգ ներկայացնելու փաստը: Այսպես, օրինակ՝ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ ԵԱԲԳ/0022/14/16, Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 30-ի թիվ ԵԿԳ/0099/15/17 և մի շարք այլ որոշումների ուսումնասիրությամբ պարզվեց, որ դատարաններն իրենց որոշումներում արձանագրել են անձի՝ հասարակության համար վտանգ ներկայացնելու փաստը, որպիսի պրակտիկական վերը ներկայացված պատճառաբանությունների հիման վրա, կարծում ենք, ընդունելի համարվել չի կարող:

Մեր համոզմամբ քրեական վարույթի այս փուլում անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցի կիրառման հարցը լուծելիս դատարաններն անձի վտանգավորության աստիճանը պետք է քննարկման առարկա դարձնեն հիմնավոր կասկածի մակարդակով՝ քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման հիմնավոր կասկածի առկայության հարցը լուծելու նման: Այսպես, դատարանները պետք է գնահատեն, թե անձի հոգեկան հիվանդության, մեղսագրվող արարքի, ներկայացված ապացույցների, փաստական տվյալների և տեղեկությունների պայմաններում առկա է հիմնավոր կասկած այն մասին, որ անձը կարող է վտանգ ներկայացնել իր կամ հասարակության համար: Արդյունքում կբացառվի ԲԲՀՄ-ի վարույթի կիրառման, դատական քննության առարկայում ներառված հանգամանքների հաստատումը, քրեական վարույթի ավելի վաղ փուլում՝ գործի նախաքննության ընթացքում:

Միևնույն ժամանակ, վերոնշյալը չի բացառում գործի նախաքննության ընթացքում անձի՝ իր կամ հասարակության համար առերևույթ վտանգ չներկայացնելու հանգամանքի պարզումը, երբ վերջինս հիմնավորվում է անձի վարքագծի, ստացված բժշ-

կական տվյալների, ինչպես նաև փորձագիտական եզրակացության համակցությամբ: Այդ համատեքստում իրենից հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցի քննարկումը, թե այդ պարագայում արդյո՞ք ընդունելի է անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցի կիրառումը:

Մասնավորապես, գործող օրենսդրության պայմաններում, ինչպես արդեն նշեցինք, ի տարբերություն խափանման միջոցի կիրառման հիմքերի, որոնց բացակայության պարագայում հնարավոր է, որ քրեական գործով անձի նկատմամբ ընդհանրապես խափանման միջոց չկիրառվի՝ ԲԲՀՄ-ի կիրառման գործերով անվտանգության միջոցի չկիրառում հնարավոր չէ: Վերջինս պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ անվտանգության միջոցներից՝ ընտանեկան հսկողությունը նշանակվում է հասարակության համար վտանգ չներկայացնող, սակայն՝ փորձագետի եզրակացության համաձայն, հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձանց նկատմամբ:

Նախևառաջ պետք է արձանագրել, որ ԲԲՀՄ-ի կիրառման գործը դատարան ուղարկելու դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ունենա համոզմունք, որ առկա են ԲԲՀՄ-ի կիրառման պայմանները և հիմքերը: Այսպիսով՝ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հիմնական նպատակը բուժման նշանակումն ապահովելն է, սակայն սկսած այն պահից, երբ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի մինչդատական նախապատրաստման ընթացքում պարզվի, որ անձին բուժելը դարձել է առարկայագուրկ՝ համապատասխան պայմանների կամ հիմքերի բացակայության պատճառով, գործը դատարան ուղարկվել չի կարող:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձի՝ իր կամ հասարակության համար վտանգ ներկայացնելու հանգամանքը դասվում է ԲԲՀՄ-ի նշանակման հիմքերի շարքին: Այսինքն, եթե բացակայում է անձի՝ իր կամ հասարակության համար վտանգ ներկայացնելու հնարավորությունը, ապա ԲԲՀՄ նշանակվել չի կարող: Նման պայմաններում, պետք է արձանագրենք, որ, եթե գործի նախաքննության ընթացքում՝ մինչև ԲԲՀՄ-ի կիրառելու միջնորդությամբ դատարան դիմելը, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի դառնա, որ անձը վտանգ չի ներկայացնում իր կամ հասարակության համար, ապա այդպիսի միջնորդություն ներկայացնելով գործը դատարան ուղարկելը դառնում է անիմաստ՝ անձի նկատմամբ ԲԲՀՄ նշանակման անհնարինության պատճառով:

Արդյունքում, կարծում ենք, որ ընտանեկան հսկողություն անվտանգության միջոցի կիրառման հիմքը պետք է վերանայել՝ հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ ոչ իրավաչափ վարքագծի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դրսևորման վտանգի բացակայության պայմաններում անձի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառումն ընդունելի չէ: Մասնավորապես, դոկտրինալ աղբյուրների համաձայն՝ բոլոր դատավարական հարկադրանքի միջոցներին բնորոշ հատկանիշներից է անձի հնարավոր ոչ իրավաչափ գործողությունների կանխումը՝ ապահովելով նրա պատշաճ վարքագծի դրսևորումը: Այսպես, դատավարական հարկադրանքի միջոցները սահմանվում են որպես պետական ներգործության միջոցներ, որոնք քրեադատավարական եղանակով խափանում են ոչ իրավաչափ գործողությունները (անգործությունը)՝ վտանգ ներկայացնող արդարադատության շահին և առաջադրված խնդիրների լուծմանը¹: Դրանից հետևում է, որ անձի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի միջոց չի կարող կիրառվել ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման փաստի կամ այդպիսի վտանգի բացակայության պայմաններում: Մինչդեռ, դատավարական հարկադրանքի միջոցների շարքին դասվող ընտանեկան հսկողության դեպքում նշված հատկանիշը բացակայում է, քանի որ այն կիրառվում է անձից բխող հասարակական վտանգի բացակայության պայմաններում:

Վերոնշյալի հիման վրա գտնում ենք, որ ընտանեկան հսկողություն անվտանգության միջոցի կիրառման հիմքը պետք է պայմանավորել ոչ թե անձի՝ իր կամ հասարակության համար վտանգ չներկայացնելու, այլ այդ վտանգի ցածր աստիճանի հետ: Նշված մոտեցման պայմաններում անվտանգության միջոցները միմյանցից կտարբերվեն անձի՝ իր կամ հասարակության համար ներկայացվող վտանգավորության աստիճանով: Ավելին, այդ պարագայում ընտանեկան հսկողությունը կդիտարկվի նաև որպես այլընտրանքային անվտանգ

գութան միջոց, որը կկիրառվի նվազ վտանգավորություն ունեցող անձանց դեպքում: Հակառակ պարագայում, ստացվում է, որ անկախ ունեցած վտանգավորության աստիճանից՝ գործող օրենսդրության պայմաններում հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի նկատմամբ կարող է կիրառվել միայն մեկ միջոց՝ բժշկական հաստատությունում նրա ֆիզիկական ազատությունը սահմանափակող բժշկական հսկողությունը, այդպիսի մոտեցումն արդարացված համարել չի կարելի: Այդ կապակցությամբ հարկ է նկատել, որ թեև ՔԴՕ նախագծի՝ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սկզբունքն ամրագրում է, որ բժշկական հաստատությունում հարկադրաբար տեղավորելը թույլատրվում է այն դեպքում, երբ անձի հնարավոր անօրինական վարքագիծը չի կարող երաշխավորվել հարկադրանքի այլ միջոցներով, սակայն, ինչպես գործող կարգավորումների դեպքում, նախագիծը ևս իր կամ շրջակա միջավայրի համար վտանգ ներկայացնող անձի նկատմամբ կիրառելի է համարում միայն բժշկական հսկողություն անվտանգության միջոցը:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ որպես դատավարական հարկադրանքի ինքնուրույն տեսակներ՝ անվտանգության միջոցների կիրառման հիմքերը, պայմանները ենթակա են օրենսդրական հստակ կարգավորման՝ անձի իրավունքների, այդ թվում՝ ազատության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքներն ապահովելու և դրա կամայական սահմանափակման հնարավորությունը բացառելու նպատակով:

¹ Գործող օրենսդրական կարգավորումների համաձայն՝ այն չի հետապնդում հիվանդանոցային խնամք կամ բուժում ապահովելու նպատակ:

² Տե՛ս, Rakevich v. Russia գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2003 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 58973/00, կետ 26-րդ:

³ Տե՛ս, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ruiz Rivera v. Switzerland գործով 2014 թվականի փետրվարի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8300/06, կետ 59-րդ, S.R. v. The Netherlands գործով 2012 թվականի սեպտեմբերի 18-ի որոշումը, գանգատ թիվ 13837/07, կետ 31-րդ:

⁴ Տե՛ս, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Winterwerp v. The Netherlands գործով 1979 թվականի հոկտեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6301/73, կետ 39-րդ, Stanev v. Bulgaria գործով 2012 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36760/06, կետ 145-րդ:

⁵ Տե՛ս, Коврига З.Ф., Уголовно-процессуальное принуждение, Воронеж, изд. Воронежского университета, 1975, стр. 15.

⁶ Տե՛ս, mutatis mutandis Վահրամ Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 21-22-րդ կետերը:

⁷ Տե՛ս, Hutchison Reid v. The United Kingdom գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2003 թվականի փետրվարի 20-ի վճիռը, զանգառ թիվ 50272/99, կետ 98-րդ:

⁸ Տե՛ս, mutatis mutandis, Արամ Ճուղուրյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2007 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ՎԲ-132/07 որոշումը:

⁹ Տե՛ս, Коврига Э.Ф., Уголовно-процессуальное принуждение, Воронеж, изд. Воронежского университета, 1975, стр. 30.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Андреевна Р.А., О правовой природе применения мер принуждения к лицу, в отношении которого ведется производство о применении принудительных мер медицинского характера, Вестник восточно-сибирского института МВД России, М., 2019.
2. Буфетова М.Ш., Производство о применении принудительных мер медицинского характера, Иркутск, Российская государственная библиотека, 2004.
3. Трошкин Е.З, Захаров А.С., Досудебное производство по уголовным делам об общественно опасных деяниях невменяемых лиц, М., Юнити, 2010.
4. Ленский А.В., Якимович Ю.К., Производство по применению принудительных мер медицинского характера, М., Юрист, 1999.

Արնոլդ Վարդանյան

Главный специалист службы правовых экспертиз
Кассационного суда Республики Армения.
Аспирант кафедры уголовного судопроизводства
и криминалистики юридического факультета ЕГУ

ՔԵԶԻՍԵ

Правовые гарантии применения мер безопасности

В представленной статье автор обсуждает сущность, условия и основания применения мер безопасности в уголовном судопроизводстве Республики Армения. Исходя из позиций, изложенных в статье, автор обосновывает необходимость реформирования законодательства о применении мер безопасности.

Ключевые слова: принудительная мера медицинского характера, семейное наблюдение, медицинское наблюдение, обоснованное сомнение, опасность для общества.

Arnold Vardanyan

Chief Specialist at the Service of Legal Expertises of the
Court of Cassation of the Republic of Armenia.
PhD Student at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU, Faculty of Law

SUMMARY

Legal safeguards for the use of security measures

In the presented article, the author discusses the nature, conditions and grounds for the application of security measures in the criminal proceedings of the Republic of Armenia. Based on the positions expressed in the article, the author provides justifications for the necessity to reform legislation on the application of security measures.

Key words: compulsory medical measure, family observation, medical observation, reasonable doubt, danger to society.

Բնագիրը ներկայացվել է 09.02.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 10.03.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիլբանդյանը